

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

125:2. 2005

Är medeltidshistoria riktig historia?

Auður Magnúsdóttir

Peter Aronsson gjorde för några år sedan på uppdrag av Högskoleverket en utredning över svenska avhandlingar i historia 1997–2001.¹ Han gör en ”summerisk genomgång” utifrån vilka sakområden, epoker och rum de aktuella avhandlingarna tar itu med. Av utredningen framgår att samtidsorienteringen föga förvånande har ökat stadigt sedan 1950, även om tidigare epoker ”håller ställningarna väl”. Ett undantag här är dock *medeltidsforskningen*, som har stått för en ”stadigt fallande andel av forskningen sedan 1940-talet”.²

För den som aktivt arbetar med medeltidshistoria vid något av Sveriges universitet är detta konstaterande självklart inte förvånande. Översikten över publicerade svenska avhandlingar under undersökningsperioden bekräftar endast sakernas tillstånd. Medeltidens historia åtnjuter måhända populärt intresse, men inom akademien står inriktningen relativt svag i förhållande till forskning om andra epoker.

För forskning om det tidigmedeltida skandinaviska samhället anses bristen på skriftligt källmaterial ofta vara det största hindret. Trots den stora korpus som det norsk-isländska källmaterialet utgör, konfronteras forskaren med problem som i allra högsta grad hör till källkritikens grundvalar, nämligen diskrepansen mellan nedteckningstid och den tid som behandlas i texten, beroendeproblematiken och tendens. Den källkritiska skolans genombrott stopade undan den tidigare tilltron till islänningasagor som i muntlig tradition bevarad kunskap om vikingatidens samhälle och religion. Dess företrädare såg den fornnordiska litteraturen snarare som produkt av en författare. Visserligen erkändes att denne ägt kunskap om det förflutna, gamla sägner och

1. Peter Aronsson, ”Svenska avhandlingar i historia 1997–2001”, i *Utvärdering av grundutbildning och forskarutbildning i historia vid svenska universitet och högskolor*, Högskoleverkets rapportserie 2003: 12 R, <http://www.hsv.se/publikationer/rapporter/regeringsuppdrag/2003/0312R.pdf>

2. Aronsson 2002, s 13.

Fil dr Auður Magnúsdóttir, f 1959, är verksam vid Historiska institutionen, Göteborgs universitet. Hon har bland annat skrivit ”Móðir, kona, meyja. Um karlalegar konur og kynlausar meyjar á miðöldum”, i *Íslenska söguþingid*, 30 maí–1 júní 2002, och ”Álskas, giftas, stóttas, sláss. Om svaga och starka lánkar som politisk resurs på Island 1180–1270”, i Einar Hreinson & Tomas Nilson (red), *Nätverk som social resurs. Historiska exempel*.

Adress: Historiska institutionen, Göteborgs universitet, Box 200, 405 30 Göteborg
E-post: audur.magnusdottir@history.gu.se

möjligtvis om en och annan skriftlig källa, men framför allt var det dennes egen fantasi som låg till grund för sagan. Att ställa frågorna vem som skrivit texten och varför har alltid försvårats av det faktum att sagorna är anonyma. Ålderskriteriet kompliceras av situationen vad gäller handskrifterna; vissa av dessa finns bara i fragment, i olika versioner, och de handskrifter som innehåller sagorna i sin helhet är kanske påtagligt mycket yngre än det förmodade originalet.

Det källkritiska genombrottet drabbade alla de nordiska länderna, om än med varierande konsekvenser.³ När filologen Jónas Kristjánsson skildrar Weibulls inflytande i grannländerna skriver han således att: "Not until this century did iconoclasts like the Swede Lauritz Weibull venture to challenge the historicity of the sagas [...] it was done with such vigour that since then the Norwegians do not dare to look upon *Heimskringla* as a historical source." Att vara så "realistiska", fortsätter Jónas Kristjánsson, hade inte islänningarna råd med under självständighetskampen. De framhärddade i sin tro på islänningasagorna långt efter det att norrmen och svenskarna hade kastat Snorri på soptippen.⁴

Det var istället genom Sigurður Nordals bok *Hrafnkatala*, som utkom 1940, som den radikala källkritiken fick sitt stora genomslag på Island.⁵ I likhet med sina svenska kolleger undvek de flesta isländska historiker därefter att använda islänningasagorna som källa till den politiska historien. Islänningasagorna definierades som ett litterärt och estetiskt forskningsobjekt, inte ett historiskt eller folkloristiskt.⁶ Kvar att luta sig mot för rekonstruktionen av Islands 1100- och 1200-tal fanns de så kallade samtidsagorna, främst *Sturlunga saga* och biskopssagorna, som till följd av sin karaktär undgick samma kritiska granskning.⁷ Även *Landnámabók* och *Íslendingabók*, vilkas källvärde ock-

3. Se Henrik Janson, *Templum Nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*, Göteborg 1998, s 26.

4. Jónas Kristjánsson, "The Roots of the Sagas", i Rudolf Simek et al (eds), *Sagnaskemmtun. Sudies in Honour of Hermann Pálsson*, Wien-Köln-Graz 1986, s 186. I Sverige går dessa sagor traditionellt under benämningen släktsagor eller ättesagor. Det är emellertid en olämplig översättning. *Islänningasagor* är en direkt översättning av det isländska *Íslendingasögur*. Det används här i fortsättningen.

5. *Hrafnkatala* handlar om Hrafnkels saga, en av de sagor som av olika anledningar tillmätts jämförelsevis högt källvärde. I sin bok synar Nordal sanningshalten i sagan, och kommer fram till att den är fiktion. Han menar att det inte finns några spår av muntlig tradition i sagan, och framhåller vidare att författaren inte hade intentionen att skriva en sann historia, snarare att författa fiktion. Om detta se Bjarne Fidjestøl, "Hrafnkels saga etter 40 års granskning", *Mål og minne* 1983, s. 1.

6. Fidjestøl 1983, s 2.

7. Genren samtidsagor innehåller kompilationen *Sturlunga saga*, som innehåller flera från början självständiga sagor, samt biskopssagorna som är av delvis annan karaktär då författarens huvudsyfte är

så ansågs vara stort, klarade sig undan inkquisitionen. Att rekonstruera Islands tidiga historia (ca 900–1050), alltså den period som behandlas i islänningasagorna, med hjälp av dessas vittnesbörd ansågs däremot uteslutet. Hur skulle författarens kunskap om det förflutna kunna urskiljas från hans egen konstruktion av detsamma? I positivistisk anda konstaterade man att islänningasagornas uppgifter inte var verifierbara. Samtidigt var man tvungen att medge att dessa sagor, sammanlagt omkring 40 till antalet, tillkomna under 1200- och 1300-talen, var ovärderliga och enastående men alltså mycket problematiska. När den isländske historikerns Jón Jóhannessons bok *Íslendingasaga I* utkom år 1956, lär hans landsman Jónas Kristjánsson ha frågat honom om han ansåg att islänningasagorna var fiktion, eftersom han inte hade använt dem i sin bok. Jóhannessons svarade: "Nej, inte alls, men jag vet bara inte hur jag skall använda dem."⁸

I Sverige kom den källkritiska skolan att förknippas med bröderna Weibull. Enligt Carol J Clover var det norrmannen Hallvard Lie, som 1939 myntade begreppet *den isländska skolan* för att beteckna de isländska forskare som i Nordals anda arbetade med sagaforskning under denna tid.⁹ Stor möda lades på att ge ut islänningasagorna i filologiskt vetenskapliga utgåvor.¹⁰ I fokus för ederingsarbetet stod fastställandet av de enstaka sagornas ålder, deras möjliga litterära förlagor, de använda skaldedikternas ålder och ursprung, handskriftsrelationer, författare och tillkomstsituation. Däremot uppmärksammades den muntliga traditionen, social och politisk kontext liksom berättartraditionen i mindre grad eller inte alls. För att tala med Clover: "The Icelandic editors, in short, are interested in the sources of parts, not the shape or significance of the whole."¹¹ Därmed förnekades betydelsen av sagornas kulturella och sociala kontext, något som togs upp först långt senare av bland andra Preben Meulengracht Sørensen, som själv betraktade den fornisländska litteraturen som en helhet; oavsett om det gällde eddadikterna, skaldedikterna, myt eller saga hade det betraktats som *en* litteratur, menade Sørensen,

att förhårliga huvudpersonen. Med begreppet "samtidssaga" avses sagor där författarna skildrar händelser från sin egen samtid eller åtminstone kan bygga på samtida skriftligt material eller muntliga berättelser från dem som upplevt det som skildras. Definitionen är hämtad från Knut Helle, *Norge blir en stat 1130–1319*, Oslo 1974, s 15.

8. Kristjánsson 1986, s 5.

9. Ibland även benämnd Nordalsskolan. Se Carol J Clover, "Icelandic Family Sagas" i Carol J Clover & John Lindow (eds), *Old Norse-Icelandic Literature. A Critical Guide*, Ithaca & London 1985, s 241.

10. *Íslensk fornrit* hör till den isländska skolans mest framstående prestationer. Första bandet utkom 1933. Arbetet fortgår fortfarande. Så sent som förra året utkom *Biskupasögur* i samma serie.

11. Clover 1985, s 241.

och, framhöll han, "[I]tteraturen er en del av det samfund, der skaber den og bruger den".¹² Men ännu var tiden inte mogen.

Den isländska skolans dominans inom forskningsfältet begränsade milt uttryckt möjligheterna att använda islänningasagornas vittnesbörd i den politiska historieskrivningen. "What began as a revolutionary proposal [...] has now hardened into established doctrine, and those voices which have been raised against Nordal's opinion have been of little consequence[.]" kommenterade Shaun D Hughes den isländska skolans inflytande år 1980.¹³ För Sveriges vidkommande har Inge Skovgaard-Petersen formulerat konsekvenserna av den nya radikala källkritiken tämligen träffande när hon skriver: "Den tog vejret fra mange fornuftige middelalderhistorikere så de ikke gik ind på de spørgsmål som Weibull trods alt lod ligge."¹⁴ Den fråga Weibull inte ställde gäller hur sagorna faktiskt kan användas: "[B]rugt som levn af den periode et historisk værk blev til i er det en uovertruffen kilde til forfatterens tankegang – hvis mand da vel at mærke forstår at fortolke den rigtigt".¹⁵ Använd på det sättet skulle islänningasagorna vara en mycket brukbar källa till tillkomsttidens kultur och mentalitet, sociala strukturer, släktskapsförhållanden och konflikthantering, bara för att nämna några exempel.

Den radikala källkritiken har fått mest långtgående konsekvenser i Sverige. Som Henrik Janson har påpekat fanns det trots allt åtskilligt källmaterial i Danmark även sedan den medeltida historieskrivaren Saxo Grammaticus rensats ut till följd av Curt Weibulls framfart. I Norge blev källkritiken långt ifrån lika radikal som i Sverige, och tonades, enligt Janson, ner än mer efter 1937 till följd av Andreas Holmsens arbete.¹⁶ Vad Island beträffar hade islänningasagorna visserligen förkastats som historiskt källmaterial men stod kvar som estetisk och litterär produkt. Medeltidshistorien bestod tack vare att man fortfarande hade samtidsagorna att luta sig mot i rekonstruktionen av det högmedeltida Island. Att hitta icke norröna källor som kunde bekräfta eller avfärda islänningasagornas trovärdighet var vanskligt, för att inte säga omöjligt. Även om till och med den isländska skolans anhängare kunde enas

12. Preben Meulengracht Sørensen, *Saga og samfund. En indføring i oldtidslandsk litteratur*, Köpenhamn 1977, s 7ff.

13. Här citerat efter Clover 1985, s 243.

14. Inge Skovgaard-Petersen, "Studiet af kilderne til den ældste nordiske historie. En historiografisk oversigt" i Gunnar Karlsson (red), *Kilderne til den tidlige middelalders historie. Rapporter til den XX nordiske historikerkongress Reykjavik 1987, Bind I*, Reykjavik 1987, s 19.

15. Skovgaard-Petersen 1987, s 20.

16. Janson 1998, s 26.

om att sagorna bygger på en tradition och historisk kärna, behandlades de fortfarande som en produkt av en författare som var suverän i förhållande till sitt material.¹⁷ Men detta väckte självklart frågor som trots allt dryftades.¹⁸

Den källkritiska skolans genombrott i Sverige sammanföll med att den svenska medeltidshistoriska forskningen klingade av. Men fanns det något samband? Är det, som ibland hävdas, så att om den instrumentella källkritiken drivs till sin spets så finns det inte någon mening med att studera medeltiden? Ett sådant synsätt är en ytlig tolkning av källkritiken, och en missuppfattning av det källkritiska angreppssättets möjligheter. Visserligen fanns det inte mycket källmaterial att utnyttja, vilket bröderna Weibull gärna framhöll, men var det därmed sagt att forskning om det medeltida samhället var utesluten? Inte ens "teoriernas intåg" i Sverige och den fokus som har funnits på socialhistoria, mentalitet- och kulturhistoria, för inte att tala om genushistoria, kunde skaka liv i medeltidshistorien, fastän dessa utgångspunkter tillät ett helt nytt angreppssätt, helt nya frågor än tidigare. Med källkritiken kom behovet av att utveckla andra metoder och tillvägagångssätt, den tvärvetenskapliga metoden blev allt viktigare, men av denna diskussion märks inte mycket hos svenska historiker.

Nu skulle man med visst fog kunna hävda att forskning om medeltidens historia idag *upplever* ett visst uppsving. Enstaka medeltidshistoriker finns förvisso också vid de flesta svenska lärosäten,¹⁹ men merparten av de fåtaliga unga forskare som befattar sig med den tidsperiod som benämns medeltid, befinner sig på en och samma institution, nämligen den i Göteborg, där självaste Curt Weibull uppehöll en professur.²⁰ *Varför* är det då så få svenska historiker som sysslar med medeltiden?

17. Vésteinn Ólason, "Norrøn litteratur som historisk kildemateriale", i Gunnar Karlsson (red), *Kilderne til den tidlige middelalders historie. Rapporter til den XX nordisk historikerkongress Reykjavik 1987, Bind 1*, Reykjavik 1987, s 38.

18. Fidjestøl 1983, s 1. Som exempel nämner han Knut Liestøl, Norge, 1946, den italienske forskaren Marco Scovazzi, 1960, Hermann Pålsson som i flera böcker och artiklar har argumenterat mot Nordal, Óskar Halldórsson och tysken Dietrich Hofmann under 1970-talet. Sedan dess har utvecklingen gått fort inom sagaforskningen.

19. Avhandlingar i medeltidshistoria vid svenska lärosäten är, som Peter Aronsson påpekar, inte många i relation till andra epoker. Medeltidshistoriker är dock en ännu inte helt utrotad ras. Ett antal avhandlingar har lagts fram under senare år även utanför Göteborg. Bl a kan nämnas Louise Berglund, Agneta Breisch (Ney), Nils Eriksson, Anders Fröjmark, Dick Harrison, Gabriela Bjarne Larsson och Peter Reinholdsson. Tyngdpunkten ligger dock på senmedeltiden.

20. Under åren 1998–2004 har Historiska institutionen i Göteborg producerat fem doktorsavhandlingar i medeltidshistoria. Åtta doktorander skriver för närvarande avhandling i detta ämne.

Är det så enkelt som att källkritiken omöjliggjort forskning om det medeltida samhället? Om så är fallet har den fått helt andra följder än bröderna Weibull hade tänkt sig. Deras intention var att källkritiken skulle befrukta forskningen om det medeltida samhället, att man skulle komma längre, inte tvärtom. Eller handlar det om samhällsnyttan? Är det rent av så att svensk medeltid, ja *medeltidens* politiska struktur, kultur, samhälle och/eller genusstruktur, inte anses ha relevans för de epoker som kommer senare?

Vad är medeltidsforskning?

Peter Aronssons utredning om svenska avhandlingar i historia väcker flera frågor, varav två kommer att vara i fokus i det följande. Den ena rör orsaken till att forskning i medeltidshistoria klingade av efter 1940-talet. Den andra gäller hur inriktningen medeltidshistoria uppfattas inom den svenska historikerkåren.

Aronsson menar att förklaringen till *medeltidsforskningens* svaga ställning vid svenska universitet till viss del ligger i "en ny disciplinär arbetsdelning där Medeltidsarkeologi och Antikens kultur och samhällsliv tagit över en del av forskningsfältet, medan *historia* expanderat åt andra samhällsvetenskapliga håll som etnologi, litteraturvetenskap och sociologi".²¹ Aronsson verkar alltså dra en skiljelinje mellan medeltidsforskare och riktiga historiker. För aldrig har väl en modernhistoriker kallats modernforskare? Frågan är huruvida Aronssons uppfattning om "medeltidsforskning" som något väsensskilt från riktig historia är vedertagen i det svenska historikersamhället. Oavsett vilket är Aronssons förklaring till medeltidshistoriens svaga ställning vid svenska universitet knappast tillräcklig. Ämnet Antikens kultur och samhällsliv har en stark arkeologisk, och till en viss del även konsthistorisk inriktning i Sverige. Svenska historiker befattar sig ytterst litet med antiken, till skillnad från till exempel norska och finska historiker. Ämnets svaga ställning kan snarare till stor del skyllas den svenska forskningens fokus på nationell historia, där koncentrationen huvudsakligen ligger på det nuvarande Sveriges historia.

Att Antikens kultur och samhällsliv skulle ha "tagit över" en del av forskningsfältet är alltså knappast någon övertygande förklaring. Förklaringen håller inte heller vad gäller medeltidsarkeologin. Denna var visserligen ett expansivt ämne under 1970- och 1980-talen, och in på 1990-talet, men endast

21. Aronsson 2002, s 13. Min kursiv.

i Lund. Här inriktar man sig dessutom primärt på artefakter och icke på skriftligt källmaterial, och även om man är öppen för att även använda skriftliga källor, är metodologin i första hand inriktad på det förstnämnda. Medan arkeologin utgår ifrån artefakter, till vilka man möjligtvis söker förklaringar i det skrivna materialet, arbetar historikern huvudsakligen med texten, det skrivna ordet. De teoretiska, metodologiska och källkritiska förutsättningarna är alltså inte desamma.

Mest plågsam är dock Aronssons slutkläm angående denna "disciplinära arbetsdelning", att medeltidsforskningen har införlivats i andra ämnen, medan "historia" expanderat mot andra discipliner. Medeltidshistoriens kännetecken är tvärvetenskapligheten med sedan länge etablerade kopplingar till litteraturvetenskap, filologi, religionsvetenskap och arkeologi, för inte att tala om den inriktning som framför andra återuppväckte historikernas intresse för islänningasagorna, nämligen socialantropologi. Frågan är varför det inte verkar vara känt att även historisk forskning om det medeltida samhället har rört sig mot de samhällsvetenskapliga ämnena, även om inriktningen inte har blivit lika dominerande som annorstädes. Svaret ligger kanske delvis hos dem som arbetar med medeltidshistoria; en snabb genomgång av *Historisk tidskrift* räcker för att slå fast att medeltidshistorikerna inte fyller detta forum.²² Det folkliga intresset för medeltiden har sällan varit större än det är nu, vilket kan illustreras av att fler riddarspel förmodligen spelas upp i det moderna Sverige än under hela medeltiden. Riddaren Arn har blivit en verklig figur av kött och blod och fyllt ett historisk tomrum. På ett övergripande plan förefaller emellertid inte medeltidshistoria av svenska historiker att uppfattas som så relevant för följande epoker.

Historieämnets samhällsnytta. Ett dilemma för medeltidshistorien?

Medeltidshistorisk forskning har alltså fört en undanskynd tillvaro vid svenska universitet sedan 1940. Delvis kan detta skyllas källkritiken. Klas Åmark understryker emellertid flera andra viktiga faktorer i sin historiografiska studie "Teoriernas intåg i historievetskapen".²³ Utgångspunkten är Åmarks tes

22. En slumpvis genomgång visar att artiklar om medeltiden saknas 1999, 2001 och 2002. Däremot finns sammanlagt tre artiklar 2003, varav en i temahäftet, och en 2004 också i temahäftet. I temahäftena "Kropp och hälsa" (*Historisk tidskrift* 2001:4), "Historiebruk" (*Historisk tidskrift* 2002:2) och "Syn-teser" (*Historisk tidskrift* 2003:2) lyser medeltidshistorikerna med sin frånvaro.

23. Klas Åmark, "Teoriernas intåg i historievetskapen. En historiografisk betraktelse", i Göran Behre & Birgitta Odén (red), *Historievetskap och historiedidaktik*, Lund 1982

att den svenska historieforskningen förändrats drastiskt under perioden 1960–1980. Åmark menar att ”kärnpunkten” i denna förändring är att:

[...] historikerna i rätt stor utsträckning börjat använda explicita teorier, eller åtminstone teoretiska antaganden, i sin forskning, och att en aktiv problemorientering och metodutveckling kommit att spela en allt större roll. Den viktigaste orsaken till den här förändringen menar jag har varit den snabba tillväxten av resurser under framför allt 1960-talet.²⁴

Åmark påvisar influenser utifrån och framhåller att det internationella samarbetet sköt fart efter andra världskriget. Detta förflyttade i sin tur intresset från den nationella politiska historien till ”företeelser av internationell och komparativ karaktär, som socialhistoria, ekonomisk historia och idéhistoria”.²⁵ Med det allt större intresset för modern historia konfronterades historikerna med nya problem i form av stora materialmängder och de vetenskapliga problemen blev av större omfattning än tidigare. Åmark har i ett annat sammanhang beskrivit utvecklingen på följande sätt: “[...] tillgången på källmaterial inom den moderna historien har medfört att källkritiken fått en annan och mindre betydelsefull plats som historisk metod.”²⁶ ”Ensamforskan- det” kunde omöjligt lösa dessa uppgifter – stora problem och omfattande källmaterial krävde samarbete. Och detta krävde finansiering i större skala än vad som tidigare hade varit fallet.

Behoven av finansiering och prioritering innebar att historikerna tvingades att tala om för potentiella finansiärer varför ett visst forskningsprogram var viktigt, inte bara ur inomvetenskaplig synvinkel utan också ur samhällets perspektiv. Historiens samhällsrelevans fördes alltså in i debatten – inte bara av historikerna utan också av politikerna.²⁷

Att Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet (HSFR) ökade sina anslag avsevärt från 1960 till 1965 spelade självfallet en roll, liksom det faktum att Riksbankens jubileumsfond inledde sin verksamhet 1965 med

24. Åmark 1982, s 63.

25. Åmark 1982, s 65.

26. Klas Åmark, ”Några drag i den svenska historieforskningens utveckling under 1960- och 1970-talen”, i *Teori- och metodproblem i modern svensk historieforskning. En antologi redigerad av Klas Åmark*, Helsingborg 1981, s 10.

27. Åmark 1982, s 65.

målsättningen att stötta just stora projekt. Under årtiondet framträdde flera stora projekt: Folkrörelseprojektet, Sociala och finansiella problem i 1600-talets Sverige, Emigrationsprojektet och Sverige under andra världskriget.²⁸ Tyngdpunkten låg på modern social och politisk historia, påpekar Åmark, vilket medförde att "historieforskningen kunde framställas inte bara som ett naturligt komplement till de snabbt expanderande samhällsvetenskaperna, utan också som ett nödvändigt sådant särskilt då det gällde att få ett säkert grepp om långsiktiga utvecklingstendenser".²⁹ Arbetet med dessa stora projekt, i vilka flera doktorander och forskare var inblandade, pågick alltså samtidigt som islänningasagornas källvärde åter kom upp på dagordningen i andra länder.

Man kan i efterhand förstå fascinationen. Den stora mängden källmaterial ställde helt andra krav på historikern – istället för ett arbete med skärvor av det förflutna handlade det nu om att göra ett lämpligt urval. Källkritikens järngrepp släppte; på grund av källmaterialets beskaffenhet måste fullständighetskravet ersättas med något annat. Att historieämnet skulle bidra med att teckna de långa utvecklingslinjerna underströk disciplinens samhällsnytta. Utifrån de förutsättningar som Åmark skildrar, där politikerna måste tilltalas av ämnes- och sakområden, där försörjningen av allt fler historiker stod på spel, var det däremot svårt att definiera medeltidshistoria som samhällsnyttig. Om historia närmade sig samhällsvetenskaperna och de långsiktiga utvecklingslinjerna skulle förklaras så var det kanske naturligt att utgå från statsbildningsprocessen, som i Sverige tog fart under 1500- och 1600-talen. Följden blev att medeltidens historia varken uppfattades som relevant för tiden före statsbildningsprocessen eller för nuet.

På sikt har dock just denna koncentration på modern politisk och socialhistoria fått allvarliga konsekvenser för historieämnet. Ty de som ledde och deltog i de stora forskningsprojekten hade samtidigt ansvaret för utbildningen av nya kullar historiker. Lärjungarna går i lärofädernas fotspår och sköter idag utbildningen inom ämnet samt fördelar forskningsmedel. Det säger sig självt att diskussionen om disciplinen koncentrerades (och koncentreras) kring samtidsaktuella forskningsproblem. Samtidigt tycks det ha undgått många svenska historiker att inriktningen medeltidshistoria har expanderat och utvecklats, anammat nya metodologiska grepp och teoretiska utgångs-

28. Åmark, 1981, s 6f.

29. Åmark, 1982, s 66.

punkter på samma sätt som ämnet i övrigt.³⁰ Att övertyga om inriktningens aktualitet för samtiden verkar dock vara en problematisk uppgift.

Sammanfattningsvis finns tecken som tyder på att Aronssons framställning av inriktningen ”medeltidsforskning”, som något annorlunda än historia, är en kanske omedveten, men ändå generell inställning till inriktningen bland svenska historiker.

Medeltidshistoria och riktig historia

Medeltidshistorikerns dilemma anses ofta vara brist på källmaterial. Forskaren måste pussla ihop bitar av det förflutna, vilket kräver såväl källkritiska som metodologiska ansatser. Detta är också medeltidshistorikern medveten om. Det tvärvetenskapliga samarbetet är av den anledningen välutvecklat och önskvärt. Islänningasagorna har på de flesta håll åter blivit rumsrena i historisk forskning och används nu huvudsakligen som källor till tillkomstperioden.³¹ Ibland föredras deras vittnesbörd framför det normativa materialets.³² I Sverige möts de dock ofta fortfarande med skepsis. Själva ordet saga uppfattas ibland som vilseledande, till och med stötande, och användandet av källorna kräver ständiga redogörelser.³³ Rättshistorikern William Ian Millers beskrivning är i detta sammanhang belysande: ”Riktiga historiker’ arbetar med

30. Se t ex Henrik Janson, *Templum Nobilissimum. Adam av Bremen, Uppsalatemplet och konfliktlinjerna i Europa kring år 1075*, Göteborg, 1998; Lars Hermanson, *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*, Göteborg 2000, Auður Magnúsdóttir, *Frillor och fruar. Politik och samlevnad på Island 1120–1400*, Göteborg 2001; Jonas Granberg, *Veche in the Chronicles of Medieval Rus. A Study of Functions and Terminology*, Göteborg, 2004; Thomas Småberg, *Det stängda frälset. Makt och eliter i det medeltida lokalsamhället. Marks och Kinds härader i Västergötland ca 1390–1520*, Göteborg 2004.

31. Här skulle flera exempel kunna nämnas. Preben Meulengracht Sørensens *Fortælling og ære. Studier i islændingesagærne*, Aarhus, 1992 är ett. Vidare antologin *Sæmdarmenn. Um heður á fjöðveldisöld*, Reykjavík, 2001 liksom Jón Viðar Sigurðsson, *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*, övers Jean Lundskaer-Nielsen, Odense 1999. Torfi Tulinius har i flera artiklar och nu senast i bokform prövat Bourdieus kapitalbegrepp som förklaring till maktkoncentration och maktutövande, se Torfi Tulinius, *Skáldið i skrifittinni. Snorri Sturluson og Egils saga*, Reykjavík 2004. Jesse Byock, *Feud in the Icelandic Saga*, var banbrytande. Nämnas bör också William Ian Miller *Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law and Society in Saga Iceland*, Chicago & London 1990. Eva Österberg har för svenskt vidkommande prövat nya metoder i förhållande till islänningasagorna, se ”Tystnadens strategi. Miljö och mentalitet i de isländska sagorna”, *Historisk tidskrift* 1991:2. Se även Jenny Jochens, *Women in Old Norse Society*, Ithaka & New York 1995; Magnúsdóttir 2001 samt Auður Magnúsdóttir, ”Móðir, kona, meyja. Um karleagar konur og kynlausar meyjar á miðöldum”, i *Íslenska söguþingid*, 30 maí–1 júní 2002, Reykjavík 2002, och Auður Magnúsdóttir, ”Var þá Steinvör málöð um hrið. ’Sterka konan’ og valdamöguleikar íslenskra miðaldakvæna”, i Sigurður Gylfi Magnússon (red), *Sagnfræðingar að fornu og nyju*, Reykjavík 2002.

32. Se Sigurðsson 1999.

33. Detta framgår tydligt av utlåtanden från sakkunniga, där medeltidshistorikernas källkritiska ansats jämförelsevis får mycket större utrymme än övriga sökandens.

mantalslängder, räkenskapsböcker, domstolsprotokoll, bouppteckningar och liknande. Litteratur läser man på fritiden".³⁴ Från medeltidshistorikernas horisont har dock källkritiken haft positiv inverkan på forskningen. Frågan är om källkritiken numera enbart är något för medeltidshistorikerna.

Klas Åmark konstaterar i sin artikel att källkritiken fick "en annan och mindre betydelsefull plats som historisk metod" när historikernas fokus allt mer riktades mot modern historia.³⁵ Men borde inte källmaterial som domböcker eller bouppteckningar, riksdagsprotokoll, tidningsartiklar, dagböcker, ballader eller brevmaterial problematiseras i samma grad? Domböcker används exempelvis ibland utan att underkastas den strikta källkritiska granskning som islänningasagorna förväntas genomgå, och utnyttjas då som källa till vardagslivet, fast de då, liksom nu, ger uttryck för det extraordinära i människans liv.³⁶

I historieskrivningen används det fornisländska källmaterialet inte längre endast som källa till Islands tidiga historia. Pierre Bourdieu har exempelvis framhåvt islänningasagornas potential beträffande forskning om hedern som symboliskt kapital.³⁷ Detsamma gör Frank Henderson Stewart i sin bok *Honor*, dock utan att dra in Bourdieus kapitalbegrepp.³⁸ Även Aron Gurevitj framhåver den fornisländska litteraturens källvärde för det verkliga livet under nedteckningsperioden och skriver: "De historiker som inriktat sig på sagorna har [...] hamnat i den förlägenheten att sagorna erbjuder de historiker som är redo att ställa rätt frågor ett nästan alltför rikt och omfattande material."³⁹ Källmaterialet är alltså inte under alla omständigheter medeltidshistorikernas dilemma. Det måste, som alltid, värderas utifrån de frågor som ställs till det.

Sagorna anses alltså numera kunna ge generell information om medeltidens mentalitet, om släktskapsrelationer, äktenskap och nätverk, kulturell verksamhet, ideologi och medeltida genusrelationer, bara för att nämna några exempel. Islänningasagorna skulle således i kombination med annat material kunna användas även för att närma sig medeltidssamhället i det område vi

34. Miller 1990, s 45.

35. Åmark 1981, s 10.

36. Marja Taussi Sjöberg beskriver exempelvis domböckerna som "nyckelhål till 1600-talets lokala vardag" i *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*, Stockholm 1997, s 99.

37. Pierre Bourdieu, *Raisons pratiques. Sur la théorie de l'action*, Paris 1994.

38. Frank Henderson Stewart, *Honor*, Chicago & London 1994, s 154ff.

39. Aron Gurevitj, *Den svärfångade individen. Självsyn hos fornnordiska hjältar och medeltidens lärde i Europa*, Stockholm 1997, s 52.

idag kallar Sverige. Därmed skulle man kunna plocka upp en annan tråd från Weibullarna, nämligen skandinavismen. Kanske är det just det faktum att medeltidshistorien i så hög grad hänger samman med skandinavismen och medeltidens allmänna samhällsutveckling som är dess dilemma? Den "riktiga" svenska historieforskningen är nämligen inte bara begränsad kronologiskt till nyare tid, den är också starkt koncentrerad till nationalstaten. Frågan kvarstår emellertid hur man kan begripliggöra statsbildningen, den politiska kulturen, genusrelationerna, rättssystemet, religionen, ideologin, utan att blicka bakåt, bortom Gustav Vasa.

Generellt kan man slå fast att källkritiken förde med sig något gott i länder som Danmark, Norge och Island. Nya infallsvinklar har medfört nya frågor och inriktningen har utvecklats i den anda Weibullarna avsåg. I *kombination* med historieämnets utveckling i övrigt kom dock källkritiken att få förödande konsekvenser i Sverige. Medeltidshistorien trängdes undan till förmån för senare epoker. Att källkritiken kunde få en mindre betydelsefull roll till följd av den stora mängden källmaterial och nya teoretiska utgångspunkter är möjligen begripligt. Källkritiken tvingade samtidigt medeltidshistorikerna till tvärvetenskapliga och fruktbara angreppssätt. Avslutningsvis är det viktigt att understryka att medeltidshistorien *inte* har införlivats i andra discipliner och att medeltidshistoriker ogärna definierar sig som något annat än riktiga historiker.

Is Medieval History Real History?

An investigation of Swedish Ph.D. dissertations between 1999 and 2001 shows that works dealing with the Middle Ages are extremely rare. In fact Swedish medieval history has had difficulties defending its position within the field of historical study since the 1940's. This article discusses possible explanations to this state of affairs, and it raises the question whether or not medieval history is considered to be "real history" by Swedish historians. The source critical perspective, from Weibull and onwards, dismissed the relevance of the Icelandic sagas as sources to early medieval Icelandic and Scandinavian history. However the consequences of source criticism varied in the Nordic countries, seemingly affecting Swedish historical research the most. But source criticism was never intended to strangle medieval history. On the contrary, it aimed to develop new methods in order to improve historical research, including research in medieval history. The

poor status of medieval history in Sweden therefore cannot be explained as simply the effect of the application of source criticism to historical research.

This article offers an alternative explanation. During the sixties and seventies scholarly focus moved towards the early modern and modern periods. Large projects dealing with topics of contemporary political and ideological interest dominated historical research. New research problems and the analysis of large data sets made traditional source criticism less relevant to researchers. Instead historians made use of theories from the social sciences and developed new methods of inquiry. This development came about during the period when less work was being done in medieval history. It is suggested that medieval history is no longer regarded as relevant because Swedish historical research is concentrated on the early modern and modern periods and on the geographic area of contemporary Sweden. Even if the methodological development of medieval history is similar to that of the discipline in general, at least in the other Nordic countries, the importance of the cultural, intellectual, political and social development of the Middle Ages do not seem to be of great interest. The question remains whether or not source criticism is to blame for this, or if the reason for the diminishing interest in medieval society lies in the definition of "real history".